

Эпітэты ў раманах І. Мележа “Людзі на балоце”, “Завеі, снежань” і іх пераклад на нямецкую мову

Г. М. СТАРАСЦІНА

Эпітэт, як адзін з самых эфектыўных сродкаў мастацкай вобразнасці, шырока ўжываецца ў творах І. Мележа і з’яўляецца адным з асноўных выразнікаў аўтарскага светабачання. Эпітэты дапамагаюць “дакладна і ўсебакова ахарактарызаваць прадметы і з’явы, падкрэсліваюць найбольш істотныя іх прыметы” [1, с. 2], “узмацняюць выразнасць, вобразнасць мовы твора, надаюць яму мастацкую, паэтычную яркасць” [2, с. 350].

У раманах “Людзі на балоце”, “Завеі, снежань” вобразнае азначэнне ўжываецца ва ўсіх кампанентах аўтарскай мовы: пейзажных замалёўках, партрэтных характарыстыках персанажаў, пры паказе іх унутранага стану і г.д. Як справядліва адзначае С.А. Андраюк, “ёсць нейкая асабістая абумоўленасць у тым, што тое, чаго Галстой, напрыклад, дасягае сінтаксісам, моўнымі перыядамі, Мележ робіць пры дапамозе эпітэтаў. І калі паспрабаваць у стылі Мележа, у яго апавядальнай аўтарскай плыні вызначыць найбольш прыкметны, найбольш характэрны элемент яго аналітычнай малюнканасці, то гэта будзе ў першую чаргу і галоўным чынам эпітэт” [3, с. 291].

У беларускім мовазнаўстве эпітэт быў прадметам даследавання лінгвістаў (Н.В. Гаўрош, У.С. Дзянісава, В.І. Іўчанкава, В.Я. Барысенкі і інш.). Аднак вывучэнню вобразнага азначэння ў супастаўляльным плане ўдзяляецца недастаткова ўвагі; адной з нешматлікіх прац, дзе аналізуецца перадача эпітэтаў з англійскай мовы на беларускую, з’яўляецца дысертацыйнае даследаванне Т.А. Лавыш [4].

Мэта артыкула – прааналізаваць пераклад эпітэтаў з раманаў І. Мележа «Людзі на балоце», «Завеі, снежань» на нямецкую мову.

Адной з асаблівасцей ідыястылю І. Мележа і характэрнай рысай мовы “Палескай хронікі” З.У. Драздова называе “ўжыванне для абазначэння прадмета ці з’явы адразу не аднаго, а некалькіх эпітэтаў” [5, с. 67]. У сувязі з гэтым разгледзім адзіночныя, парныя і ампліфікацыйныя эпітэты, прааналізуем іх перадачу на нямецкую мову.

Адзіночныя эпітэты арыгінала (складаюць 41,4 % ад агульнай колькасці) перакладаюцца на нямецкую мову пры дапамозе наступных спосабаў.

1. Падбор эквівалента. У залежнасці ад аб’ёму перадаваемай інфармацыі вылучаюць поўныя і няпоўныя эквіваленты [6, с. 83]. Да поўных адносяцца нямецкамоўныя адпаведнікі беларускамоўных эпітэтаў, якія супадаюць паводле прамога і пераноснага значэнняў. Няпоўнымі з’яўляюцца тыя нямецкамоўныя адпаведнікі, якія адрозніваюцца ад беларускамоўных паводле канкрэтна-прадметнага ці пераносна-вобразнага значэнняў. Улічваючы сказанае, адзначым, што мастацкія азначэнні арыгінала перадаюцца:

а) поўным эквівалентам, тоесным паводле прамога і пераносна-вобразнага значэнняў: *Як дайшлі да яе хаты, Міканор вольнай рукой узяў за Хадосьчыну дробную ручку, хацеў затрымаць каля варот – такая лагодная цішыня ляжала над сялом, так мякка кружыўся снег, таяў на твары, бяліў яе каўнерык! – але Канапляначка ўзяла руку, пакруціла галавою: не, няма чаго стаяць!* [7, с. 156]. // *Er wollte noch ein Weilchen mit ihr zusammen sein – sanfte Stille lag über dem Dorf, der Schnee rieselte weich, taute auf ihrem Gesicht und machte den Kra-gen weiß! – aber Chadaska entzog ihm ihre zierliche Hand und schüttelte den Kopf: Nein, wozu* [8, с. 202.]. Эпітэты абедзвюх моў рэалізуюць наступныя значэнні: бел. *лагодны* – ‘прыемны, ласкавы’, *мякка* – ‘плаўна, павольна, ціха’ // ням. *sanft* – ‘лагодны, мяккі’, *weich* – ‘мякка,

лагодна, ціха’. Беларускамоўныя і нямецкамоўныя эпітэты маюць аднолькавыя канкрэтна-прадметныя і пераносна-вобразныя значэнні. У гэтым выпадку пераклад можна лічыць поўнаасцю адэкватным;

б) эквівалентам, тоесным паводле прамога і пераноснага значэнняў, аднак адрозным паводле формы выражэння: *Ён узяў лыжку, зачэрпнуў з чыгуна баршчу, тхарынымі вачыма павёў на ўсіх, хто сядзеў* [7, с. 90]. // *Er nahm einen Löffel, schöpfte damit Borschtsch aus dem Topf und musterte mit seinen Itisaugen alle in der Runde* [8, с. 114]. Параўн.: бел. *тхарыныя (вочы)* (‘як у тхара’) — ням. *die Itisaugen* (‘тхарыныя вочы’). Беларускамоўнаму атрыбутыўнаму словазлучэнню ў перакладзе адпавядае кампазіт. Нягледзячы на розную форму выражэння, семантыка і вобразнасць беларускамоўнага эпітэта поўнаасцю перадаецца на нямецкую мову. У перакладзе таксама захоўваецца і характарыстычная функцыя беларускамоўнага вобразнага азначэння – “здольнасць надаваць прадмету або з’яве дадатковую (часта кантэкстава-абумоўленую) характарыстыку” [9, с. 6]. Так, можна адзначыць, што як у тэксе арыгінала, так і ў перакладзе тхарыныя вочы Халімона Глушака падкрэсліваюць такія яго якасці, як драпежнасць і хітрасць.

Гаворачы пра пераклад вобразных азначэнняў пры дапамозе кампазіта, неабходна таксама звярнуць увагу на тое, што гэты спосаб можна лічыць адным з найбольш простых пры перадачы на нямецкую мову эпітэтаў, выражаных адноснымі прыметнікамі;

в) няпоўным адпаведнікам, тоесным паводле прамога, аднак адрозным паводле пераносна-вобразнага значэння: *Месца было глухое, хоць бы след дзе трапіўся* [7, с. 357]. // *Der Ort war öde, keine Menschenspur* [8, с. 469]. Параўн.: бел. *глухі* (‘ціхі, які знаходзіцца ў глушы; пустынный’) — ням. *öde* (‘пустэльны, незаселены’). Эпітэты абедзвюх моў маюць аднолькавую семантыку, аднак, калі беларускамоўны ўжываецца з пераносным значэннем, то нямецкамоўны – з прамым. Такі пераклад беларускамоўнага эпітэта можна лічыць правамерным, бо пры перадачы узуальных метафарычных эпітэтаў страта пераносна-вобразнага значэння дапускаецца;

г) няпоўным адпаведнікам, адрозным паводле прамога і пераносна-вобразнага значэнняў: *Выйшаўшы за гумно, за пустую загуменную дарогу, ён на другім баку агарода каля самага жардзянога плота ў першым цёплым поцемку ўбачыў дзве постаці, што корпаліся на бульбянішчы* [7, с. 233]. // *Im sanften Dämmerlicht sah er, wie sich am unteren Ende des Gemüsegartens dicht neben dem Flechtzaun zwei Gestalten über den Kartoffelacker beugten* [8, с. 303]. Параўн.: бел. *цёплы* (‘пра адчуванне цяпла’) — ням. *sanft* (‘лагодны, мяккі’). Беларускаму метафарычнаму эпітэту адпавядае ў перакладзе метафарычнае вобразнае азначэнне іншай семантыкі. Нягледзячы на тое, што канкрэтна-прадметнае значэнне беларускамоўнага эпітэта на нямецкую мову не перадаецца, у перакладзе захоўваецца адна з істотных асаблівасцей эпітэта – вобразнасць.

2. Эксплікацыя эпітэта шляхам увядзення ў тэкст дадатковага азначэння: *Па гары спераду наўкася кідаўся густы вецер, сек дробным снежавым крупіннем, абцінаў холадам, быў такі пранізлівы і дужы, што зрэбныя Васілёвы штаны і нават рудая світа, якая ліпла да ног, амаль не бераглі* [7, с. 118]. // *Starker, böiger Wind fegte schräg gegen den Berg, streute Schneegrieß nieder und schleuste eine so grimmige Kälte ein, daß weder die Leinenhose noch der braune Bauernkittel, dessen Schöße an den Beinen flatterten, Wassil davor schützen konnten* [8, с. 151]. Беларускамоўны аказіянальны эпітэт *густы* (вецер) перадаецца на нямецкую мову пры дапамозе узуальных азначэнняў *stark* (‘моцны’) і *böig* (‘парывісты’), якія дапамагаюць растлумачыць сэнс аўтарскага эпітэта ў тэксе арыгінала, хаця і не перадаюць яго пераносна-вобразнае значэнне.

3. Кампенсацыя. Гэты прыём ужываецца ў тых выпадках, калі пэўныя элементы тэксту зыходнай мовы па той ці іншай прычыне не могуць быць перададзены сродкамі мовы перакладу; адсутная інфармацыя кампенсуецца іншымі сродкамі ў іншым месцы тэксту: *Ці ішоў па лясному цаліку, правальваючыся часам да пояса, ці абтоптаў снег вакол дрэўца, ці памагаў пілаваць і лажыць на воз – радасна было чуць, як хараша, молада поўніць цела дужая гарачыня* [7, с. 154]. // *Ob Mikanor, bisweilen zum Gürtel im Schnee versinkend, durch den*

*Wald stapfte, ob er um einen zum Fällen vorgesehenen Baum den Schnee feststampfte, ob er beim Sägen half und die Baumstämme mit auf den Schlitten lud – es war ein herrliches Gefühl, wie sich die Wärme in seinem jungen, **kräftigen** Körper ausbreitete* [8, с. 200]. У прыведзеным сказе эпітэт *дужая* характарызуе абстрактны назоўнік *гарачыня*, з якім узуальна ён не спалучаецца. Метафарычны эпітэт, які раскрывае аўтарскае разуменне рэчаіснасці, дапамагае нам “бачыць свет у складанай прызме асацыяцый, заўважаць падабенства і аналогіі, якія даюць магчымасць зразумець нябачныя на першы погляд сувязі паміж разнастайнымі з’явамі” [10, с. 53]. Аказіянальнаму мастацкаму азначэнню арыгінала адпавядае ў перакладзе семантычна эквівалентны эпітэт *kräftig* (‘дужы, моцны’), які, у адрозненне ад беларускамоўнага, адносіцца не да абстрактнага назоўніка *die Wärme* (‘цёплыня, гарачыня’), а характарызуе канкрэтны назоўнік *der Körper* (‘цела’), страчваючы пры гэтым метафарычнасць. Выкарыстанне ў дадзеным выпадку прыёму кампенсацыі дазваляе перадаць сэнс сказа, аднак пры гэтым адбываецца “нейтралізацыя вобраза” [4, с. 22], што пры перакладзе аказіянальных эпітэтаў, на думку Т.А. Лавыш, трэба лічыць недахопам перакладу [4, с. 24].

4. Сэнсавае развіццё. Сутнасць гэтага прыёму ў “замене слоўнікавага аднаведніка пры перакладзе кантэкставым, значэнне якога з’яўляецца лагічным развіццём значэння перакладамай адзінкі (прадмет можа замяняцца яго прыметай, працэс прадметам, прымета працэсам і г.д.)” [11, с. 204]. Паводле В.В. Рабенкі, пры сэнсавым развіцці “мадыфікуецца змест па прынцыпу асацыяцыі сумежных паняццяў, а таксама адбываецца змена формы выражэння зыходнага зместу” [12, с. 110]. Напрыклад: *На прагаліне там і тут дужыны, **цёмная** паскавады між чароту* [7, с. 355]. // *Auf der Lichtung standen Pfützen, hinter dem Schilf **dunkelte** ein Wasserstreifen* [8, с. 466]. Параўн.: бел. *цёмны* (‘блізкі колерам да чорнага’) — ням. *dunkeln* (‘цямнець’). Беларускамоўны узуальны эпітэт замяняецца ў перакладзе блізкім паводле семантыкі дзеясловам, што тлумачыцца абавязковай наяўнасцю выказніка ў перакладным сказе. Такую трансфармацыю можна лічыць правамернай, бо пры перакладзе узуальных неметафарычных эпітэтаў галоўным з’яўляецца перадача семантычнай інфармацыі.

5. Элімінацыя эпітэта ў тэксце перакладу: *Ён панура павёў вачыма па знаёмых **цёмных** стрэхах, неспадзеўкі спыніў позірк на **вострых** абрысах дрэваў ускрай сяла – то былі Чарнушкавы грушы, – і ўжо не гнеў, не злосць, а шкадаванне, **цёплы** боль ляглі знянацку на душу* [7, с. 238]. // *Wehmütig schweiften seine Blicke über die vertrauten dunklen Dächer und verweilten bei den <...> Baumsilhouetten am Ende des Dorfes – das waren Tscharnuschkas Birnbäume. Er empfand keine Spur von Zorn und Wut mehr, nur noch Leid und <...> Schmerz bedrängten ihn* [8, с. 309-310]. Беларускамоўныя метафарычныя эпітэты *вострыя*, *цёплы* на нямецкую мову наогул не перадаюцца, што, безумоўна, прыводзіць да страты вобразнасці і экспрэсіўнасці выказвання перакладу.

Сярод эпітэтаў, марфалагічна выражаных прыметнікамі, дзеепрыметнікамі, прыслоўямі, дзеепрыслоўямі, словамі катэгорыі стану, асобна разгледзім эпітэты-назоўнікі (прыдаткі), пераклад якіх мае свае адметныя асаблівасці.

Эпітэты-прыдаткі перадаюцца на нямецкую мову наступным чынам.

1. Эпітэтам-прыметнікам: *Неўзабаве ўехалі ў лес, невялічкі і голы, але **цудоўна** прыгожы нават у гэтую пару: нібы спрачаючыся адзін з адным, уздымалі высока ў неба, магутна раскідвалі ў бакі крывое голле **асілки**-дубы і вязы* [7, с. 261]. // *Bald umgab sie wieder Wald. Er war kahl und nicht allzu groß, sah aber auch um diese Jahreszeit noch herrlich aus: Als stritten die **mächtigen** Eichen und Ulmen miteinander, reckten sie die **kräftigen**, verschlungenen Äste gegeneinander und himmelwärts* [8, с. 342]. Беларускамоўны эпітэт-прыдатак замяняецца ў перакладзе эпітэтам-прыметнікам *mächtig* (‘магутны, моцны’). Такая замена прыводзіць да частковай страты ў перакладзе вобразнасці і экспрэсіўнасці мастацкага азначэння арыгінала.

2. Параўнальным зваротам: – *От, скажы ты, **саранча**-людзі! – не стала спрачацца, мірна паскардзілася мачыха. – Усюды захопяць, дзе лепей! Ніколі не ўправішся за імі!* [7, с. 264]. // *Seine Frau stritt nicht weiter, sondern jammerte nur noch: “Habt ihr die Leute gesehen? **Wie die Heuschrecken**. Raffen überall das Beste zusammen. Gegen die kommt keiner an”* [8, с. 346]. У перакладзе назіраецца эксплікацыя беларускамоўнага эпітэта-прыдатака пры дапамо-

зе параўнальнага звароту *wie die Heuschrecken* (‘як саранча’). Такі пераклад можна лічыць адэкватным, бо захоўваецца “адна з прыкмет вобразнасці – нагляднасць” [4, с. 25].

3. Стылістычна маркіраваным назоўнікам: *Як жа тут не возьме злосць. На матку, на нездаляку-каня, што нават ісці як трэба не ідзе!* [7, с. 331]. // *Wie sollte man da nicht wütend werden? Auf die Mutter, auf den Klepper mit seinem Schaukelgang* [8, с. 436]. Беларускамоўнаму эпітэту-прыдатку з адмоўнай семантыкай адпавядае стылістычна-зніжаная нямецкамоўная лексема *der Klepper* (‘пагардл. кляча, лядачы конь’).

4. Уваходзяць у склад вобразнага аказіянальнага кампазіта: *Аднастайныя, нудныя дажджы, што месяцамі лілі на мокрыя стрэхі, сцюдзёныя вятры, што люта білі ў замерзлыя вочкі-шыбы заваямі, цёплае сонца, што ўставала ў пагодныя дні над купамі алешніку, – усё бачыла гэты востраў заклапочаным, у няспыннай, штодзённай руплівасці* [7, с. 8]. // *Der eintönige, trostlose Regen, der monatelang auf die nassen Dächer herabströmte, die eiskalten Winde, die die Schneemassen grimmig gegen die zugefrorenen Glasscheibenaugen fegten, die warme Sonne, die an heiteren Tagen über den Erlengruppen aufging – sie sahen diese Insel in unablässiger eifriger Beschäftigung* [8, с. 8]. Улічваючы “неабмежаванасць утварэння ў нямецкай мове складаных слоў” [13, с. 245], пры перадачы на нямецкую мову метафарычнага эпітэту-прыдатка *вочкі-шыбы* перакладчык шляхам спалучэння назоўнікаў *die Glasscheibe* (‘шыба’) і *die Augen* (‘вочы’) стварае аказіянальны кампазіт *die Glasscheibenaugen*, які дазваляе вельмі дакладна перадаць метафарычнасць беларускамоўнага эпітэту.

У перакладзе назіраецца таксама эксплікацыя кампазіта пры дапамозе ўвядзення ў тэкст вобразнага азначэння, якога няма ў тэксце арыгінала: *Абтрэсваючы зямлю, абабіраючы бульбіны з нітак-карэнняў, яна думала то аб тым, якое недарэчнае гэта Хадосьчына каханне, то – найбольш – пра непрыемную плётку* [7, с. 235]. // *Die Kartoffeln von der Erde und den dünnen Wurzelfäden reinigend, sann sie über Chadoskas schwerverständliche Liebe zu Jauchim nach und über die bösen Gerüchte, die sie selbst betrafen* [8, с. 306]. Нямецкамоўны эпітэт *dünn* (‘тонкі’) выразна выяўляе прымету, якая пакладзена ў аснову беларускамоўнага эпітэту-прыдатка (карэнне тонкае, як нітка), дэтэлізуе, канкрэтызуе яго змест.

5. Вобразнае азначэнне ў перакладзе не перадаецца: *Вось падышла ўжо горка-гарбок, курган з бурай някошанай травой і маладымі дубкамі* [7, с. 262]. // *Sie waren schon auf dem Berg und führen an einem Grabhügel vorbei, der mit grauem Gras und kleinen Eichen bewachsen war* [8, с. 343]. Беларускамоўны эпітэт на нямецкую мову не перакладаецца, што прыводзіць да зніжэння вобразнасці і экспрэсіўнасці выказвання.

У большасці выпадкаў у творах І. Мележа да назоўніка далучаюцца два эпітэты (парныя вобразныя азначэнні складаюць 49,5 % ад агульнай колькасці). У шматлікіх выпадках адзін эпітэт мае канкрэтна-прадметнае значэнне, другі – пераносна-вобразнае, што дапамагае дасягнуць большай выразнасці, экспрэсіўнасці выказвання.

Парным эпітэтам арыгінала адпавядае розная колькасць мастацкіх азначэнняў у тэксце перакладу.

1. Часцей за ўсё парным эпітэтам адпавядае ў перакладзе два эпітэты. У гэтым выпадку беларускамоўныя і нямецкамоўныя мастацкія азначэнні выяўляюць наступныя тыпы адносін:

а) эпітэты перакладу з’яўляюцца поўнымі эквівалентамі беларускамоўных вобразных азначэнняў: *І днямі, і начаю, не сціхаючы, гайсаў над зямлёй сухі, сіверны вецер, сунуліся нізкія шэрыя хмары* [14, с. 7]. // *Tag und Nacht, ohne Unterlaß, wütete ein schneidender trockener Wind, zogen niedrige graue Wolken dahin* [15, с. 10]. Параўн.: бел. *нізкі* (‘які знаходзіцца на невялікай вышыні ад зямлі’), *шэры* (‘колер, які атрымаўся ад змяшэння чорнага і белага’) — нем. *niedrig* (‘нізкі’), *grau* (‘шэры’).

Поўнымі эквівалентамі перадаюцца ў асноўным узуальныя эпітэты, аднак назіраюцца выпадкі эквівалентнага перакладу і аказіянальных вобразных азначэнняў: *І Васілю становіцца радасна, да яго зноў вяртаецца ішчасце, вялікае, неабсяжнае, – здаецца, ішчасцем гэтым напоўнены не толькі Васілёвы грудзі, а і ўся ноч, уся цёмная, духмяная цішыня, што дрэмле над Куранямі* [7, с. 32]. // *Freude überwältigte Wassil, das Glück kam wieder zu ihm zurück, groß und unermeßlich, ihm war, als fülle das Glück nicht nur ihn aus, sondern auch die Nacht, die dunk-*

le, duftende Stille, die über Kurani lag [8, с. 39]. Параўн.: бел. *цёмны* ('пазбаўлены святла'), *духмяны* ('які прыемна пахне') — ням. *dunkel* ('цёмны'), *duftend* ('духмяны, пахкі').

Каб даць партрэтную характарыстыку персанажаў і адначасова раскрыць іх унутраны свет, І. Мележ ужывае некалькі эпітэтаў перад паяснёным назоўнікам: адзін эпітэт выяўляе аб'ектыўныя ўласцівасці прадметаў або з'яў, другі раскрывае душэўны стан персанажа: *Яна не развяла яго рукі, але і не прыгарнула вельмі. Як бы не ўзрадавалася. Ён адразу чула заўважыў гэта, стрымаўся. Дужыя, нецярплівыя рукі яго аслабелі* [14, с. 21]. // *Sie wehrte seine Arme nicht ab, aber schmiegte sich auch nicht an ihn. So, als freue sie sich nicht. Er hatte das – sie fühlte es – sofort verstanden und hielt sich zurück. Seine starken, ungeduldigen Hände erschlafften* [15, с. 22]. Параўн.: бел. *дужы* ('які валодае вялікай фізічнай сілай'), *нецярплівы* ('які пазбаўлены цяпення пры чаканні чаго-н') — ням. *stark* ('дужы'), *ungeduldig* ('нецярплівы'). Пры перакладзе захоўваецца метафарычнасць і характарыстычная функцыя беларускамоўных мастацкіх азначэнняў;

б) адзін з нямецкамоўных эпітэтаў з'яўляецца поўным эквівалентам беларускамоўнага, другі адрозніваецца паводле канкрэтна-прадметнага і пераносна-вобразнага значэння: *Цёмны, затоены курэнь, які шукала* [7, с. 357]. // *Da stand die dunkle, geduckte Kate, die sie suchte* [8, с. 469]. Параўн.: бел. *цёмны* ('пазбаўлены асвятлення'), *затоены* ('схаваны, скрыты ад іншых') — ням. *dunkel* ('цёмны'), *geduckt* ('сутулы, гарбаваты'). Беларускамоўны аказіянальны эпітэт *затоены* замяняецца ў перакладзе эпітэтам *geduckt*, у аснове якога ляжыць іншы вобраз. Такі пераклад нельга лічыць поўнаасцю адэкватным. Нягледзячы на тое, што ў нямецкамоўным тэксце захоўваецца вобразнасць беларускага мастацкага азначэння, яго ўнутраная форма змяняецца, што пры перакладзе аказіянальных метафарычных эпітэтаў з'яўляецца неапраўданым.

Назіраюцца выпадкі, калі вобразнасць пры перакладзе страчваецца (адбываецца нейтралізацыя вобраза), а перадаецца толькі семантыка беларускамоўнага эпітэта: *Густая, халодная вада ў рэчцы, трава, памерзлая, мокне ў вадзе* [7, с. 355]. // *Das undurchsichtige, kalte Wasser im Fluß!* [8, с. 466]. Параўн.: бел. *густы* ('малапранікальны для зроку, святла'), *халодны* ('з нізкай тэмпературай') — ням. *undurchsichtig* ('непразрысты'), *kalt* ('халодны'). У перакладным тэксце не захоўваецца вобразнасць аказіянальнага эпітэта *густая* (вада), што трэба разглядаць як недахоп перакладу.

Пры перадачы аказіянальных эпітэтаў, што выконваюць характарыстычную функцыю, нейтралізацыя вобразнасці з'яўляецца асабліва недапушчальнай: *Тут усё было такое непадобнае на яе родны кут: і роўная, ганарлівая печ, і далікатныя, з хітра выразанымі спінкамі, пафарбаваныя канапы, і пільныя багі, і халодная карціна за шклом з зялёнымі гарамі і жоўтымі цэрквалі, і дзіўны пах, цеплаваты, душыны, што прабіваўся нават праз пах смажэння* [7, с. 385]. // *Hier war alles ganz anders als bei ihr zu Hause: der glatte, wichtige Ofen, die angemalten Bänke mit den fein geschnitzten Lehnen, die strengen Heiligenbilder, das kalte Bild hinter Glas, das grüne Berge mit gelben Kirchen darstellte, und der eigentümlich süßliche, schwüle Duft, der sich sogar gegen den Bratengeruch durchsetzte* [8, с. 504]. Параўн.: бел. *роўны* ('гладкі, прамы'), *ганарлівы* ('поўны гонару, фанабэрысты, перакананы ў сваёй перамозе') — ням. *glatt* ('гладкі, роўны'), *wichtig* ('груваздкі, вялікі'). Беларускамоўны эпітэт *ганарлівая* ў адносінах да печы "ўвасабляе затоены страх Ганны перад глушакоўскім домам, яе новым становішчам" [5, с. 56]. Як адзначае З.У. Драздова, у гэтым эпітэце – "вызначэнне ўстойлівага ў характары Глушакоў: яны сапраўды лічаць сябе вышэй за "галадранцаў", бо іх гордасць і сіла – багацце" [5, с. 56]. І. Мележ неаднаразова надзяляе рэчы рысамі характару персанажа, якому яны належаць. Пры перакладзе эпітэт *ганарлівая* замяняецца мастацкім азначэннем з прамым значэннем *wichtig* ('груваздкі, вялікі'), якое не выконвае ў нямецкамоўным тэксце характарыстычную функцыю.

Такім чынам, калі парным вобразным азначэнням арыгінала адпавядаюць у перакладзе два эпітэты, захоўваецца такая асаблівасць ідыястылю І. Мележа, як выкарыстанне ў большасці выпадкаў парных эпітэтаў перад паяснёным назоўнікам.

2. Сустрэкаюцца выпадкі, калі двум эпітэтам арыгінала адпавядаюць у тэксце перакладу тры эпітэты: *Дзе-нідзе каля гумнаў трапляліся людзі, здавалася, усе яны пранізвалі яго*

нільнымі, здагадлівымі позіркамі [14, с. 161]. // *Hier und da tauchten Menschen auf. Es schien ihm, sie durchbohrten ihn mit **aufmerksamen, prüfenden, wissenden** Blicken* [15, с. 61]. Параўн.: бел. *нільны* (‘уважлівы’), *здагадлівы* (‘які ўсё разумее’) — ням. *aufmerksam* (‘уважлівы’), *prüfen* (‘выпрабоўваючы’); *wissend* (‘дасведчаны’). У беларускамоўным тэксе ўжываюцца два эпітэты з ацэначным значэннем, прычым другі ўзмацняе сэнс першага. У нямецкай мове ва ўзмацняльна-пералічальным радзе размешчана тры мастацкія азначэнні, што робіць эмацыянальна-экспрэсіўны эффект выказвання больш моцным, чым у арыгінале, таму такі пераклад нельга лічыць адэкватным.

3. Даволі часта назіраюцца выпадкі, калі перакладаецца толькі адзін эпітэт арыгінала, другі ў тэксе перакладу апускаецца: *Многа дзён сышло, пакуль не ўбачыў, як пачалі выглядаць на пацяплелай, поўнай сонца, люстранасці першыя купіны, **вясёлыя, сакавіта-зялёныя** зрыўкі травіцы на іх* [7, с. 188]. // *Es verging einige Zeit, ehe Mikanor auf dem erwärmten, sonnenüberfluteten Wasserspiegel die ersten Erdhügel mit **saftig-grünen** Grasbüscheln entdeckte* [8, с. 244]. Беларускамоўны метафарычны эпітэт *вясёлыя*, які дапамагае персаніфікаваць пейзаж, на нямецкую мову не перадаецца. Як у прыведзеным прыкладзе, так і ў іншых выпадках, пропуск эпітэтаў у нямецкамоўным тэксе трэба адносіць да недахопаў перакладу.

Асабліва недапушчальным з’яўляецца апушчэнне ў перакладзе эпітэта з характарыстычнай функцыяй: *Дубадзел не паморшчыўся, не адразу стаў закусваць, павёў на Ганну **задаволеным, ганарлівым** позіркам* [7, с. 389]. // *Dabei verzog er keine Miene und nahm nicht gleich einen Imbiß, sondern warf Hanna vorher einen **selbstzufriedenen** Blick zu* [8, с. 509-510]. У перакладзе апускаецца эпітэт *ганарлівы*, які з’яўляецца важным пры характарыстыцы Дубадзела.

4. Часам на нямецкую мову не перадаецца ні адзін эпітэт арыгінала: *За ляском зноў **ціха, задуменна шумелі бясконцыя** рады бяроз, тужліва, загадкава гаманілі правады* [7, с. 261]. // *Danach rauschten <...> wieder Birken am Straßenrand, **summten wehmütig und geheimnisvoll** die Drähte zwischen den Telegrafmasten* [8, с. 342-343]. Эпітэты *ціха, задуменна, бясконцыя* ў перакладзе апускаюцца, што прыводзіць да страты пэўнай інфармацыі і зніжэння вобразнасці, экспрэсіўнасці нямецкамоўнага тэксту. Як справядліва адзначае В.М. Буркова, “пропускі вобразных сродкаў заўсёды з’яўляюцца кантэкстуальна не абумоўленымі” [16, с. 128].

Такім чынам, перадача на нямецкую мову парных мастацкіх азначэнняў арыгінала адным ці трыма эпітэтамі або іх элімінацыя прыводзіць да змянення вобразнасці, сэнсавай і эмацыянальнай напоўненасці беларускамоўных эпітэтаў.

Акрамя парных, у раманах ужываюцца і **ампліфікацыйныя эпітэты** (складаюць 9,1 % ад агульнай колькасці), ужыванне якіх дазваляе больш выразна паказаць значэнне кожнага з кампанентаў лексічнага рада, паколькі яны з большай дакладнасцю падкрэсліваюць уласцівыя ім адценні ў сказе.

Ампліфікацыйныя вобразныя азначэнні ў пераважнай большасці выпадкаў перадаюцца на нямецкую мову меншай колькасцю эпітэтаў: *Ён вярнуўся к услоны, к Міканору, змораны нашчэнт, – сон важка, выціраў шапкаю **змакрэлы, учырванелы, шчаслівы** твар* [7, с. 158]. // *Völlig erschöpft sank er am Ende auf die Bank, keuchte schwer und wischte sich mit der Mütze das **nasse, gerötete** Gesicht* [8, с. 204]. З трох беларускамоўных эпітэтаў на нямецкую мову перадаюцца толькі два, мастацкае азначэнне *шчаслівы* не перакладаецца (і таму ў нямецкамоўным тэксе няма характарыстыкі ўнутранага стану персанажа).

Назіраюцца нешматлікія выпадкі, калі колькасць вобразных азначэнняў захоўваецца і ў перакладзе: ***Яркая, шчодрая і залатая** з выгляду, **зманлівая, няласкавая** да дзяцей сваіх красуня, – колькі жніўняў такіх бачыш ты гэтыя рэдкія, бедныя бабкі на сваіх палосах, слухаеш страшныя думкі куранёўскіх жанцоў і жней!* [7, с. 216]. // ***Hell, üppig und golden** nach außen hin, **karg und unwirtlich** unter der schönen Hülle!* [8, с. 282]. Пераклад эпітэтаў у прыведзеным прыкладзе можна лічыць адэкватным.

У некалькіх выпадках на нямецкую мову не перадаецца ні адзін з эпітэтаў: *Ён аж разгубіўся ад наплыву гэтых **бязлітасных, някучых, бясконцых і бязмерных** крыўды і гора* [7, с. 256]. // *Kummer und Leid wogten in ihm, betäubten seine Gedanken* [8, с. 334]. Элімінацыя вобразных азначэнняў трэба лічыць неправамернай.

Такім чынам, супастаўляльны аналіз эпітэтаў арыгінала і перакладу дазволіў вылучыць наступныя спосабы іх перадачы: 1) падбор поўнага ці няпоўнага эквівалента; 2) эксплікацыя эпітэта шляхам увядзення ў тэкст дадатковага азначэння; 3) кампенсацыя; 4) сэнсавае развіццё; 5) элімінацыя эпітэта ў тэксце перакладу. Калі пры перадачы узуальных метафарычных эпітэтаў страта пераносна-вобразнага значэння дапускаецца, то пры перакладзе аказіянальных эпітэтаў і эпітэтаў з характарыстычнай функцыяй гэта разглядаецца як недахоп перакладу. Элімінацыя вобразных азначэнняў ва ўсіх без выключэння выпадках лічыцца неапраўданай.

Эпітэты-прыдаткі перадаюцца пры дапамозе: 1) эпітэта-прыметніка; 2) параўнання; 3) стылістычна маркіраванага назоўніка; 4) кампазіта; або 5) не перакладаюцца. Як сведчыць фактычны матэрыял, найбольшая адэкватнасць перакладу дасягаецца пры ўжыванні кампазітаў і параўнальных зваротаў.

Улічваючы колькасць кампанентаў лексічнага рада, можна вылучыць адзіночныя, парныя і ампліфікацыйныя эпітэты. У нямецкамоўным тэксце не заўсёды захоўваецца тая ж колькасць мастацкіх азначэнняў, што і ў тэксце арыгінала, што прыводзіць да страты пэўнай інфармацыі, зніжэння вобразных якасцяў тэксту.

Abstract. Epithets in the novels “People in the Marsh” and “Snowstorms, December” by I. Melezh and in their translations into German are considered in the paper. It also analyses the main means that help to overcome linguistic differences in the Belarusian and German languages.

Літаратура

1. Дзянісаў, У.С. Эпітэт у мове сучаснай беларускай мастацкай прозы. Марфалагічнае выражэнне і лінгвапрагматычная характарыстыка: матэрыялы да спецкурса / У.С. Дзянісаў. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2003. – 44 с.
2. Сувалка, Т. Вобразнае азначэнне ў апошніх творах Васіля Быкава / Т. Сувалка // “Мова - Літаратура - Культура”: матэрыялы V Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 80-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна), Мінск, 16-17 лістапада 2006 года / Беларускі дзярж. ун-т. – Мінск, 2007. – С. 349–355.
3. Андраюк, С.А. Иван Мележ / С.А. Андраюк // Стыль пісьменніка: зб-к артыкулаў; рэд.: акад. В.В. Барысенка, д-р філ. навук П.К. Дзюбайла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1974. – 447 с.
4. Лавыш, Т.А. Сопоставительный лингво-стилистический анализ эпитетов в белорусской и английской художественной литературе: автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.02 / Т.А. Лавыш; Ин-т языкознания им. Я. Коласа АН БССР. – Минск, 1975. – 28 с.
5. Драздова, З.У. Майстэрства слова: Моўна-стылявыя асаблівасці “Палескай хронікі” Івана Мележа / З.У. Драздова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 136 с.
6. Виноградов, В.С. Перевод: общие и лексические вопросы: учеб. пособие / В.С. Виноградов. – 3-е изд. – М.: КДУ, 2006. – 240 с.
7. Мележ, І. Збор твораў: у 10 т. / І. Мележ. – Мінск: Маст. літ., 1983. – Т. 5: Людзі на балоце: Раман з «Палескай хронікі». – 415 с.
8. Melesh, I. Menschen im Sumpf / I. Melesh. – Berlin: Verlag Volk und Welt, 1974. – 519 с.
9. Дзянісаў, У.С. Эпітэт у сучаснай беларускай прозе: матывацыя і стылістычныя функцыі: матэрыялы да спецкурса / У.С. Дзянісаў. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2003. – 68 с.
10. Гаўрош, Н.В. Метафарычны эпітэт у мастацкіх тэкстах / Н.В. Гаўрош // Моўныя адзінкі ў кантэксце: зборнік навуковых артыкулаў; пад рэд. Ф.М. Янкоўскага. – Мінск: МДП імя А.М. Горкага, 1989. – С. 50–58.
11. Нелюбин, Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
12. Рабенка, В.В. Міжмоўныя трансфармацыі ў працэсе перакладу: на матэрыяле беларускай і нямецкай моў / В.В. Рабенка // Весці акадэміі навук БССР. Серыя грамадскіх навук. – 1979. – № 3. – С. 108–113.

13. Зеленецкий, А.Л. Теория немецкого языкознания: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / А.Л. Зеленецкий, О.В. Новожилова. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 400 с.

14. Мележ, І. Збор твораў: у 10 т. / І. Мележ. – Мінск: Маст. літ., 1983. – Т. 7: Завеі, снежань: Раман з «Палескай хронікі». – 558 с.

15. Melesh, I. Dezember, Stürme / I. Melesh // Sowjetliteratur. – 1981. – № 2. – С.10–99.

16. Буркова, О.М. Пропуски образных средств при переводе поэзии Сергея Есенина на белорусский язык / О.М. Буркова // Язык и межкультурные коммуникации: сб. науч. ст., Минск, 25-28 апреля 2007 года / БГПУ; редкол.: В.Д. Стариченок [и др.]. – Минск, 2007. – С. 127–129.

Могилёвский государственный
университет им. А. А. Кулешова

Поступило 22.04.08

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ